

קבוצה ומגדר:

שוויון מגדרי וקבוצות שיתופיות

האם הקבוצות השיתופיות והקיבוצים העירוניים החדשים משמרים את חלוקת התפקידים הפטריארכלית או שמא הם מייצרים מציאות שוויונית יותר?

דורון טימור



בתחילת יוני 2013 התכנסו, חברי "מעגל הקבוצות", לכנס השנתי בקיבוץ העירוני "מגוון" בשדרות. כחלק מהכנס התקיימה שיחה בנושא זוגיות ומגדר בקבוצות שיתופיות, בהובלת חברות פורום "משתפים דיבור". השיחה אודות הדילמות שהעסיקו את חברי וחברות קיבוץ עין חרוד ב-1921 בנוגע לאופן הפעלת המטבחים גלשה במהירות להתנהלות המגדרית של הקבוצות והקיבוצים העירוניים כמעט 100 שנה לאחר מכן.

אחד האתגרים החשובים העומדים בפני חברי הקבוצות השיתופיות החדשות הוא שאיפת חבריהן לקיים אורח חיים שוויוני בסביבה עירונית שאיננה שוויונית, כשאחד התחומים החשובים הוא התחום המגדרי. כממשיכה של

צילום: ישי פרסול

צילום: ישי פרסול



מזה של גברים, גילי גופר האירה את ההתייחסות המגדרית לאורח החיים בקיבוץ באור שונה. לטענתה, הקיבוצים היטיבו עם נשים ביחס למעמדן בחברה הישראלית, מאחר והם "הנכיחו את העבודות השקופות" - הכביסה, הכנת האוכל והטיפול בילדים - בכך שהפכו את עבודות השירות לעבודות נראות ומתוגמלות. תחומי עיסוק אלה נחשבו לעבודות של ממש שנעשו מחוץ לבית והוגבלו בשעות עבודה מסודרות. זאת בשעה שבחברות אחרות היו אלה "עבודות שקופות" שאין עליהן תגמול ממשי ואין להן שעות, כך שלמעשה הן אינן נגמרות לעולם.

נשים בקבוצות השיתופיות

במחקר שערכת ב-2010 ביקשתי לבחון את מקומן במרחב הציבורי של נשים בקבוצות השיתופיות החברות במעגל הקבוצות ואת תפקידן במשפחה. לשם כך ראיינתי נשים מהקבוצות שהיו חברות באותה תקופה במעגל ובחנתי את תחומי ההתמחות ואת תחומי העיסוק של חברי המעגל באותם ימים.

מן הראיונות עלה כי חלק ממניעי ההצטרפות לקבוצות השיתופיות היה אי-נחת מאי-השוויון המגדרי בחברה הכללית בישראל ובחברה הקיבוצית

הקלאסית, ש"הפכה להיות החברה הכי שמרנית מהבחינה המגדרית", לדברי אחת החברות. מניעים נוספים להצטרפות החברות לקבוצות שעלו בראיונות עסקו במשמעות החיים השיתופיים על הפרט ("חברים עם דעות דומות לשלך", שותפות אידיאולוגית, משפחה מורחבת, הקהילתיות, העצמאות, כיף, תכלית "לא צרכנית" לחיים והעדפת בן הזוג) ובהשפעתן של הקבוצות על החברה הישראלית (עבודה חינוכית והשפעה, מעורבות בחברה). בנוסף, נראה כי ההתמקדות בהצלחת הפרטים בתוך הקבוצות משפיעה מאוד על נשים. "אז פלטפורמה יותר טובה להעצמה מול העולם הגדול. זה יותר משפיע על נשים כי נשים יותר מדוכאות מלכתחילה", טענה אחת מחברות קבוצת חורש מירושלים. אחת מאבני הבוחן החשובות לבחינת מעמדן של נשים בקבוצות השיתופיות היא מעורבותן במרחב הציבורי, במיוחד במציאות חברתית שבה מעורבותן של נשים במרחב הציבורי הישראלי נמוכה יחסית. הנשים שראיינו עבור המחקר העידו על כך שחברותן בקבוצות מניעה אותן ואת חברותיהן לפעילות במרחב הציבורי: "לדעתי זה מתחיל בחובן הכי <<<

ההתיישובות השיתופיות בישראל, הקבוצות השיתופיות נדרשות להתמודד עם המתח שבין השאיפה לשוויון בכל תחומי החיים לבין מציאות חברתית לא-שוויונית המשפיעה על תפיסת חלוקת התפקידים במשפחה ובמרחב הציבורי. חוקרי קיבוץ רבים טענו כי הקיבוצים הוותיקים התקשו להתמודד עם המתח הזה וחרף העובדה שהעניקו מעמד פורמאלי זהה לנשים וזכויות שוות להשתתף בגופים מקבלי ההחלטות, לבחור ולהיבחר, הנשים היו פחות מרכזיות בקיבוץ מהגברים. עובדה זו באה לידי ביטוי בתחום הציבורי ובתחום התעסוקה, שבו למרות הבחירה החופשית לכאורה של מקום העבודה רוב הנשים עסקו בענפי החינוך והשירותים, שנחשבו לפחות יוקרתיים ממקצועות הניהול בהם החזיקו בעיקר גברים. במרחב הציבורי הפנים-קיבוצי, נשים השתתפו בדרך כלל בוועדות העוסקות בבעיות חברתיות בעוד הגברים התרכזו בוועדות כלכליות ובתפקידים מרכזיים השולטים על הכוח הכלכלי והחברתי של הקיבוץ. כשנשים בחרו לעבוד בחקלאות, הן נתפסו במקרים רבים כחברות הנוטשות את חובותיהן כנשים. היעדרותן של נשים כוללת גם מכתירת תכניות הלימודים של החינוך הקיבוצי וזאת חרף העובדה שמרבית המורים היו נשים.

בתוך כך, חרף העמדה הרווחת לפיה מעמדן של נשים בקיבוצים נחות

אחד האתגרים החשובים העומדים בפני חברי הקבוצות השיתופיות החדשות הוא שאיפת חבריהן לקיים אורח חיים שוויוני בסביבה עירונית שאיננה שוויונית

דורון טימור הוא חבר קבוצת מפרש ומעגל הקבוצות. חוקר את הקבוצות השיתופיות החדשות במסגרת עבודת התזה שהוא כותב בבית הספר לחינוך של אוניברסיטת תל אביב // דוא"ל: dorontimor@gmail.co

<<< פשוט של לחץ חברתי. במפגשים שלנו מדברים על מה שקורה. יש מעצרים, יש עניינים, יש עניין חדש שמתפתח. עצם המפגש והשיחה על הדברים ועצם העובדה שכולנו תופסים את עצמנו כאנשים אכפתיים שעושים, זה גם דוחף לעשייה". חברת קהילת קמה מבארי שבע העידה על עצמה ש"אני הרבה יותר פעילה ממה שהייתי אחרת, גם הדעות הפוליטיות שלי מאוד התעצבו סביב החיים שלי [בקבוצה השיתופית]". מעורבותן הפוליטית של חברות הקבוצות השיתופיות היא חלק מתפיסה חברתית שמאפיינת את הקבוצות החברות במעגל הקבוצות, שרבים מחבריהן היו שותפים להקמת חוג יסודי". ד. חברים רבים בקבוצות אלה פעילים גם בארגון העובדים "כוח לעובדים" ובמסגרות פוליטיות מקומיות ופרופסיונאליות. בנוסף, העובדה שחברי הקבוצות הללו מהווים חלק משוק העבודה הישראלי מחזקת את מעורבותם בחברה הסובבת אותם.

גורם נוסף שמעודד חברים בקבוצות שיתופיות לפעול במרחב הציבורי הוא ההערכה החברתית שבה זוכים אלה שבחרו לעסוק בפעילות ציבורית: "זה שאני חלק מהקבוצה, נותן לי המון כוח לפעילות הציבורית שלי, זה מחזק אותי שיש קבוצה שעומדת מאחוריי, שיש קבוצה שמאפשרת לי ולכל אחד כאן לבחור את הדבר שהכי נכון לו לעשות. הקריטריון הוא לא מקסום הרווח הכספי אלא מקסום הרווח האישי והערכי של האנשים וזה מאוד חשוב [...] אני מרגישה שהקהילה היא מסד שעליו אני יכולה לצמוח, היא נותנת לי ביטחון עצמי, תחושת שייכות, תחושה מצמיחה ולגיטימציה לעשות את מה שאני באמת מאמינה".

עד כאן התייחסתי למניעים לפעילות במרחב הציבורי של חברי הקבוצות השיתופיות, גברים ונשים כאחד, אך קיימים גם מניעים הייחודיים לנשים. הקבוצות השיתופיות מנסות להתמודד עם חסמים לפעילות פוליטית של נשים שקיימים בחברה הישראלית. כך, האידיאולוגיה השוויונית באה לידי ביטוי בצפיפות מחברות הקבוצות. חברת

החבורה בעין השופט, שפרשה בינתיים ממעגל הקבוצות, סיפרה ש"בחבורה, אני מרגישה שנדרש ממני להבין בכל הדברים שאנחנו מדברים עליהם ולקחת חלק בדברים שצריך".

בנוסף, חברי הקבוצות שואפים לחלק את מטלות הבית באופן שווה יחסית בין גברים לנשים, מה שמוותר להם זמן פנוי זהה לפעילות ציבורית:

"אני חושבת שהחובות בקבוצה מוטלות גם על גברים וגם על נשים. ברור שגם האבא הוא משמעותי וגם האבא הוא כתובת ולא רק האימא. גם האבא נמצא כדי להיות עם הילדים, הוא גם הולך לשיבות ההורים בבית הספר וגם נמצא בוועד ההורים בבית הספר... הרי למה נשים לא מצליחות להתקדם לכל מיני מקומות? כי אם הילד מגיע ב-13:00, מישהו צריך להיות איתו ב-13:00 ואם אין לך את הסבתא אז צריך להתחיל למצוא פתרונות. ואז היא לא יכולה להתקדם בעבודה והיא לא יכולה להיפגש ב-18:00 להפגנה, אז זה מתחיל מזה שמבחינה טכנית צריך לוותר על המון דברים".

עם זאת, חרף העובדה שהחברות בקבוצות דוחפת נשים לפעילות ציבורית, חלק מהמרוואינות למחקר דיווחו שהגברים בקבוצות שלהן דומיננטיים יותר בפעילות מסוג זה. אחת מהן ציינה ש"הדבר היחיד הפוליטי שעשיתי בשנה האחרונה היה להשתתף בהפגנה נגד הפרטת הקרקעות". חברה אחרת הוסיפה שהיא נמנעת מפעילות ציבורית בגלל הרצון שלה לבלות עם ילדיה:

"כשיש לך משפחה וילדים ועבודה וקהילה שאת משקיעה בה, לא נשאר לך המון זמן לעוד פעילות. אם אני צריכה לצאת בערב לפגישות, הבת שלי עצובה, זה קשה לה, היא צריכה להתגבר על זה, אז אני חושבת פעמיים אם אני אעשה לה את זה. זה עוד מכשול שהוא נורא חזק. יכול להיות שכשהילדים יהיו גדולים, אז אולי אני אתחיל יותר לפעול במרחב הציבורי פוליטי".

תחום נוסף שנבחן הוא המרחב הציבורי הפנימי שמכיל את התפקידים הציבוריים הרשמיים כמו מזכירות וגזרות, ואת הדינמיקה בין החברים בנוגע לנשיאה

חרף העובדה שהחברות בקבוצות דוחפת נשים לפעילות ציבורית, חלק מהמרוואינות למחקר דיווחו שהגברים בקבוצות שלהן דומיננטיים יותר בפעילות מסוג זה

בתפקידים קבוצתיים. נראה כי בקבוצות המעגל פועלים יותר גזברים מגזבריות ויותר גברים מעורבים בעיסוק ציבורי בתחום הכלכלי מנשים. הדיונים הכלכליים מתנהלים בדרך כלל באופן רציונלי ומבוססים על חישובים יבשים של סכומי כסף. עם זאת, הקבוצות מעניקות חשיבות רבה גם לשיח הרגשי. גישה זו נובעת מעקרון "הקבוצה האינטימית", שבא לידי ביטוי ביכולת לחיות בשיתוף המתבסס על היכרות מעמיקה בין חברי הקבוצה הנוצרת כתוצאה מתהליך בלתי פוסק של הידברות, הקשבה הדדית, חתירה להבנה הדדית והפריה רוחנית. לדברי חברת קבוצת מפרש, "בתוך הקבוצה יש המון התייחסות או תחושה של ערך וכבוד לאינטלקט והמון תחושה של ערך וכבוד למקום הרגשי כי הקבוצה מאוד מכוונת לשם, ואני חושבת שהגברים בקבוצה עוברים תהליך מאוד רגשי והם יותר רגישים ביחס לחשפחות שהם גדלו בהן וביחס לחברה שממנה הם באים או ביחס למה שהם היו לפני החיים בקבוצה".

הקבוצה השיתופית ותקרת הזכוכית

הקבוצות השיתופיות שואפות להוות אלטרנטיבה למציאות המנוכרת בחברה הישראלית, שבאה לידי ביטוי, בין היתר, בשוק העבודה. מציאות זו השפיעה במידה רבה גם על חלוקת התפקידים המגדרית בקיבוצים הקלאסיים ועל פערי הסטטוס שהובילו לקיטוב מגדרי. שוק העבודה הישראלי הוא שוק בעל בידול מקצועי שבו ניכרת הפרדה רבה בין מקצועות "גבריים" למקצועות "נשיים". מנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה עולה כי למעלה משני שלישים מהנשים העובדות עסקו בארבעת משלחי היד הנשיים המסורתיים: פקידות, אחיות, מטפלות ומורות, כשגם העלייה באחוז הנשים העובדות לא שינתה את החלוקה



עשו זאת כשקבוצתם היתה צעירה יחסית ופחות יציבה. בתחומי העיסוק העיקריים, לעומת זאת, ניכרת כבר השפעה רבה של החיים בקבוצה. העיסוק הרב בחינוך נובע, בין היתר, ממאפייניהם של חברי הקבוצות השואפים להשפיע על החברה הישראלית ומהעובדה שמרביתם היו חברי תנועת נוער, שיצאו לשנת שירות ולגרעין נח"ל.

העיסוק הרב בחינוך מתאפשר גם כתוצאה מהשיתוף הכלכלי המסיר מהגברים את האחריות הבלעדית על המשכורת העיקרית במשק הבית. בנוסף, חברי הקבוצות העוסקים בחינוך זוכים להערכה בקרב חבריהם לקבוצה.

הזמנה לשיחה

כממשיכיה של התנועה השיתופית בישראל, מתמודדים חברי הקבוצות השיתופיות והקיבוצים העירוניים עם שאלת השוויון בין גברים לנשים, שבאה לידי ביטוי, בין היתר, בבחינת מקומן של נשים במרחב הציבורי ובמשפחה. נראה כי הקבוצות מעודדות נשים לפעול במרחב הציבורי ולבחור את תחומי העיסוק שלהן מבלי שהאחריות על ניהול משק הבית תוטל באופן בלעדי על כתפיהן, אך לא ניתן להתעלם מן העובדה שחברי הקבוצות מושפעים גם מן המציאות הלא-שוויונית בחברה הישראלית. אחד הכלים החשובים של קבוצות שיתופיות הוא השיחה המשותפת. נראה כי חברי הקבוצות חשים שאינם מתעסקים מספיק בשאלות מגדריות שבאות לידי ביטוי בהתנהלות הבין-אישית בקבוצה ובמוסדות הקבוצה. לטעמי, עיסוק משותף בסוגיות אלה הכרחי והוא אחד מהאתגרים החשובים של הקבוצות השיתופיות החדשות. ///

הפסיכולוגיה, מדעי הרוח והמשפטים. נתונים אלה משקפים במידה רבה את המגמה הכללית בחברה הישראלית. לעומת זאת, מנתוני תחומי העיסוק העיקריים של חברי מעגל הקבוצות, עולה תמונה שונה: 41 אחוז מהגברים עוסקים בחינוך לעומת 14 אחוז בלבד שעוסקים בהיי-טק הנחשב למקצוע "גברי". הבדל מעניין נוסף מופיע בתחום הניהול. מנתוני תחומי העיסוק עולה כי 41 אחוז מהעוסקים בניהול הן נשים. זאת בעוד חלקן היחסי מבין חברי הקבוצות עומד על 45 אחוז, אך יש לציין שמרבית משרות הניהול בהן מועסקים חברי הקבוצות הן משרות ניהול זוטרות יחסית. ניתן לומר, אם כך, שחלוקת תחומי העיסוק בין הגברים והנשים בקבוצות השיתופיות שונה מן החלוקה הקיימת בשוק העבודה הישראלי.

נראה שהדמיון בחלוקה המגדרית של תחומי ההתמחות בין אלה שנלמדו על ידי חברי הקבוצות לבין זו שבאה לידי ביטוי בחלוקת תחומי העיסוק בשוק העבודה הישראלי, נובע מהעובדה שחברי הקבוצות השיתופיות לא חיו בקבוצות בשנות נעוריהם בהן התעצבו חלק מהשאיפות שלהם בנוגע לעתידם האקדמי. גם החברים שהחליטו על תחום ההתמחות שלהם לאחר שחרורם מצה"ל,

הזאת. בנוסף, מרבית הנשים הלא-עובדות עסקו ב"מקצוע השקוף" של "עקרת בית", שאינו זוכה לתגמול כספי. מן הנתונים עולה עוד כי גם כאשר מצויים גברים ונשים באותו מקצוע, קיים ייצוג רב יותר של נשים בדרגים הזוטרים ובדרגי הביניים, ורוב של גברים בדרגים הבכירים ובדרגי הניהול.

שאלת מעמדן של נשים בקבוצות השיתופיות מושפעת גם מתחומי העיסוק שלהן. לצורך המחקר, סקרתי את תחומי ההתמחות, כלומר: תחומי הדעת שלמדו חברי הקבוצות ממעגל הקבוצות - גברים ונשים - באוניברסיטה, ואת תחומי העיסוק שלהם כיום. יש לציין שבשל גילם הצעיר יחסית של חלק מחברי מעגל הקבוצות, תחומי העיסוק של כמה מהם זמניים ומשתנים מעת לעת, וחלק טרם סיימו את לימודי התואר הראשון. עם זאת, מנתוני תחומי ההתמחות עולה כי 50 אחוז מהנשים החברות בקבוצות ממעגל הקבוצות למדו או לומדות את תחומי הדעת ה"נשיים" חינוך ועבודה סוציאלית, לעומת 14 אחוז בלבד מהגברים. לגברים יש רוב מכריע מבין תלמידי המדעים,

הבדל מעניין שעלה מניתוח תחומי העיסוק של חברי הקבוצות הוא פריצה מסוימת של "תקרת הזכוכית", שבאה לידי ביטוי בכך ש-41 אחוז מהעוסקים בניהול הן נשים



צילום: ליה קורן בר-חיים